

ТОПОНИМЪТ ДРАГАЙКА КАТО ИЗТОЧНИК НА ЕТНОКУЛТУРНА ИНФОРМАЦИЯ

Боряна Емилиянова

В Североизточна България местното название *Драгайка* е регистрирано в Поповско, в село Водица (Димитрова-Тодорова 2006: 347) и в Силистренско, в селата Сребърна и Ветрен. В близкото до тях село Айдемир има улица, наречена „Драгайка“ (Стоянова 1972: 81; теренни проучвания в Силистренско, 2006). Известна е също местност, наречена *Драгайката*, в региона на Бяла, Русенско, между селата Батишница и Бъзовец (Ковачев, Ковачева-Цветкова).

В Силистренско *Драгайка* е названието на част от Сребърското езеро, заобиколена от блатна растителност, в началото на канала, който свързва езерото и река Дунав. Днес това име носи целият канал. Местността, разположена в близост до канала, на брега на река Дунав, също се нарича *Драгайка*. Намира се в землището на село Ветрен и представлява равнина с малки обработваеми площи, която през пролетта се наводнява¹. При по-ранни изследвания на топонимията в региона, името на водното огледало в езерото е обяснено чрез обичая Драгайка, при който на това място правили молебен за дъжд (Стоянова 1972: 81). При последното теренно проучване през 2006 г. причината за назоваването на частта от езерото и околната местност е забравена².

Местното название *Драгайка* от Силистренско представлява интерес като свидетелство за народния обичай Драгайка. Консерватизмът на топонимията позволява в нея да се запазват аспекти от архаичния митологичен модел на света, а в този случай тя е съхранила културна информация, която днес е избледняла

или напълно забравена във фолклора и календарната обредност. Характерът на местността и преданията, свързани с нея от своя страна могат потвърдят и да допълнят етнографските сведения.

В българския и румънския фолклор *Драгайка* (рум. *Drăgaică*) е централната фигура в едноименния обичай, изпълняван на Еньовден (24 юни) в Североизточна България (ЕБ III: 128), и в Източна Румъния (Молдова, Мунтения, Северна Добруджа – Evseev 1997: 125). Със същото име се нарича и празникът Еньовден³. В България обичаят е по-широко известен като *Еньова буля*, *Еня*, *Еньо* и др. (разпространен в югоизточната и някои райони на североизточната част на страната – ЕБ III: 129). В някои от тези случаи обредното лице се нарича *енъовче*. *Еньовче* и *драгайка* са също названия на растението *Galium*, използвано в ритуалните практики на Еньовден. В други части на Румъния обичаят носи името *Sânziene*, а енъовчето в румънския език се нарича съответно *drăgaică* и *sânziană*⁴. Съответствие между названието на обичая и растението има и в арумънски – арум. *taghiani* означава едновременно ‘енъовче’ и ‘обичай, изпълняван на Еньовден’ (Pamfile 2005: 70).

В Силистренско (в селата Ценович, Гарван, Айдемир) за *драгайка* избират малко момиченце. Облечено е в бяла булчинска риза и е забулено с червено було, украсено е с цветя и зеленина. Момите от селото го носят на раменете си докато обикалят селото, като спират и танцуват на всеки кладенец и чешма. По-късно *драгайката* вади пръстените от котлето с *мълчана вода* при гадаенето за женитба, един от основните моменти в Еньовденската обредност. Подобен е обичаят в селата, където е известен като *Еньова буля* или *Еньо* (Съботинова 1998: 152–154, ЕБ III: 128–129). В Румъния една от девойките се избира за *драгайка* (*Drăgaica*) и начело с нея обикалят нивите (Evseev 1997: 125–126).

При варианта на Драгайка от село Сребърна към обичайните ритуални практики е добавен още един елемент – молебен за дъжд на брега на Сребърското езеро, до частта от него, наречена *Драгайка* (Стоянова 1972: 81). Паралел на този вариант откриваме в ритуала от близкото село Айдемир. Тук, след

характерните за обичая обредни действия, празничното шествие се отправяло към брега на река Дунав, където се изпълнявал обичаят за предизвикване на дъжд Герман⁵, известен също като *Калоян* или *Калоенец*, при който се погребва или се хвърля в реката⁶ кукла от кал, представляваща мъжка фигура. Герман се прави най-често край вода и обикновено е свързан с обичая Пеперуда – извършва се в един ден с него, или няколко дни по-късно, през май или юни, или при суша (Маринов 1994: 727, Съботинова 1998: 120–121). Обичаят е познат в Румъния като *Caloian*, *Scaloian*, разпространен е също при сърбите, албанците и гърците (Evseev 1997: 65).

Възможно е в Сребърна също да са изпълнявали в един ден Драгайка и Герман, запомнен по-късно под формата на молебен за дъжд. М. Арnaudов отбелязва практиката да се оплаква кукла от парцали или слама на Еньовден в Източна България през XIX век, цитирайки „Показалец” на Раковски и „Памятники народного быта болгар” на Каравелов (Арnaudов 1971, I: 204). Авторите не споменават името на куклата и обичая, но той има своите паралели в погребването на Герман и в еньовденските ритуали при източните славяни – заравянето на Ярила (в навечерието на Еньовден) и хвърлянето във вода на фигура, изобразяваща Купала (или Марена) на празника на Иван Купала (Еньовден) (МБЭС: 303, 650–651).

За връзката между еньовденския обичай и Герман говорят някои от имената, с които е наричана погребваната кукла – *Калоян*, *Калоенец*, *Кабаиван* (Съботинова 1998: 124), в основата на които е името на светеца, на когото е посветен празникът – *Иван*, *Еньо* или *Яни* (в Тракия, от гр. *Γιαννης*, Арnaudов 1996, II: 237), в съчетание с гр. *κβλът* ‘хубав, добър’ или заетия от турски термин *каба* ‘груб’, ‘дебел и мек’, тук може би със значението ‘с мек характер, мекушав’ или ‘(за почва) мек и плодороден’ (тъй като куклата се изработва от кал, РБЕ VII: 8). В някои села в Силистренско с местно население (Ветрен, Попина) куклата се нарича освен *Калоенец* също *Еньо*, *Енчо*⁷, а в други (Бабук, Кайнарджа, Ценович) – *Драганчо* (Добруджа: 348), близко до названието на обичая и обредния персонаж *Драгайка*, чието име

вероятно произлиза от епитет на божество на растителността и плодородието (Evseev 1997: 126). Герман от своя страна представлява митологична фигура от същия тип⁸.

Мъжки имена от корен *drag-* се срещат в различни варианти на обичая в Румъния: в някои случаи младежите се маскират като персонажи, наричани *Drăgoi*, партньори на девойките – *Drăgaice* (Vulcănescu 1985: 490); с имената *Drăgan* и *Drăgaica* са наричани двете обредни лица, които на Еньовден водят празничното шествие в Телеорман, Мунтения, като танцът им „се състои от прегръдки и целувки” (Evseev 1997: 125-126). В Свищовско, на срещуположния бряг на Дунав, в обичая Драгайка също участва мъжки персонаж – той може да се представя от мъж или от една от девойките, които участват в ритуала, облечена в мъжки дрехи, а друга девойка е „невеста” (Арnaudов 1996, II: 367-368, ГРБЕ I: 363)⁹. При вариантите от Югоизточна България обредното лице може да бъде наричано *Еньо* и се възприема като самия светец¹⁰, или *Еньова буля* и тогава е приемано за негова булка (Маринов 1994: 657).

Присъствието на два основни митологични персонажа, изявено или подразбиращо се, не е чуждо за празника на лятното слънцестоене в славянския фолклор, за който са характерни мотивите за божествените близнаци, представящи противоположни начала – слънцето и луната, огъня и водата, и инцеста (МНМ II: 29). В българския фолклор само веднъж в годината – на Еньовден – могат да се срещнат слънцето и луната – брат и сестра, които се влюбили един в друг (СД III: 144).

С имената на обредните фигури ясно се очертават двойките *Еньо* (*Калоян*, *Калоенец*) – *Еня/Еньова буля*¹¹, *Драган/Драгой* – *Драгайка*¹² и, вероятно, *Калоян* – *Калиница* (гр. *καληνύτσα* < *καλή-νυφίτσα* ‘хубава булка’, разпространено в някои части от Гърция и в Тракия – Календарные обычаи: 272, Арnaudов 1971, I: 304, 319)¹³. В обичая са отразени архаичните представи за слънцето като женски принцип, а луната (месецът) – мъжки (Evseev 1997: 419), по-късно заменени със своята противоположност. Еньовата буля/драгайката е възприемана като невеста на слънцето, но, от друга страна, тя притежава черти,

които я характеризират като въплъщение на слънцето и огъня: начело с нея обикалят селото от изток на запад, наподобявайки движението на слънцето (Съботинова 1998: 152), носят я винаги над земята и се вярва, че където стъпи, земята ще изгори (Календарные обряды: 231), тревата ще изсъхне (Съботинова 1998: 153); с нея е отъждествявано растението еньовче, символ на слънцето, с чиито яркожълти цветове девойките плетат венци и се закичват на Еньовден (Vulcănescu 1985: 459, Маринов 1994: 655)¹⁴. Противоположният на слънчевия огън воден принцип във варианта на Драгайка от село Айдемир (вероятно и в Сребърна) е бил представен, освен чрез характерното за обичая танцуване при водните източници, също и чрез митологичния персонаж Герман/Калоян, свързан с култа към водата и растителността. Неговото присъствие тук съответства на описаните от Каравелов и Раковски практики и на празнуването на Иван Купала при източните славяни и може да изобразява другия член от двойката близнаци слънце-луна (или огън-вода), чиито образи са в основата на Еньовденските обреди. Вероятно същата роля в други варианти на обичая (в Румъния и Свищовско) са изпълнявали обредните лица, наричани *Драган/Драгой*, девойките в мъжки дрехи или мъжът, който танцува с девойките.

Счита се, че в българския фолклор елементи от Еньовденската обредност, свързани с почитането на водата са били пренесени върху по-ранни дати – Гергьовден, Герман и Пеперуда, Русалската неделя (Календарные обычаи: 228–229). Топонимът *Драгайка* в Силистренско е съхранил спомена за обичая Драгайка и отразява тясната му връзка с култа към водата, който във вариантите от крайдунавските села изглежда е запазил своето присъствие в по-голяма степен. За това говори изборът на мястото, където обичаят е бил извършван в село Сребърна – на брега на езерото, както и присъствието на ритуал за предизвикване на дъжд в обреда, регистрирано в Айдемир и Сребърна¹⁵. Разположението на топоса Драгайка в Сребърското езеро в началото на канала, при който водите на езерото се свързват с Дунав, го превръщат в сакрален обект – място на сливане на два водни източника, описвано от местните жители също и като

„ключ“¹⁶, т. е. извор, място, от където езерото се пълни с вода. Тази част от езерото вероятно е била един от водните обекти, последният или най-важният, край които при обичая Драгайка девойките са спирали, за да танцуват. Може би тя е дала името си на околната равнина, но не е изключен и обратният процес, ако предположим, че тук, подобно на обичая в Румъния, при обхождането на нивите са избирали най-плодородната за ритуалните танци (Vulcănescu 1985: 490).

При останалите два топонима – *Драгайка* в Поповско и *Драгайката* в Беленско, няма сведения за пряка връзка с обичая. Местността Драгайка в Поповско представлява „хубави равни ниви с червена и бяла пръст“ (Димитрова-Тодорова 2006: 347), а местността Драгайката между селата Батишница и Бъзовец в региона на Бяла, Русенско, е определена като хълм с ниви, храсти и каменна кариера (Ковачев, Ковачева-Цветкова). Възможно е тези топоними да произлизат от названието на растението *драгайка* (‘енъвче’) или от лични имена като *Драгай*, *Драгайка*¹⁷ (както предполага Лиляна Димитрова-Тодорова, Димитрова-Тодорова 2006: 347), *Драгайко* (Ковачев, Ковачева-Цветкова). Съществува и вероятността да произхождат от едноименния обичай, във връзка с характерното за него обхождане на селото и нивите. Друг възможен мотив за възникването на топонима от Поповско е аналогията между цвета на почвата в местността – бяла и червена, с цветовете в облеклото на драгайката – бяла риза и червено було (Съботинова 1998: 153).

При топонима *Драгайката* в Беленско наличието на определителния член подсказва, че терминът не се е възприемал като антропоним и е по-вероятно неговият произход да е свързан с названието на растението или обичая.

Може би в тези случаи отсъствието на сведения, които свързват местните имена с обичая Драгайка, се дължи на неговото ранното отпадане, както е станало и в Силистренско¹⁸. Двата топонима от Беленско и Поповско все пак могат да се приемат като свидетелства за познаването на обичая в тези региони, дори ако произлизат от фитонима *драгайка* – названията на растението *Galium* са обвързани със съответните названия на

енъовденския обичай както в България, така и в Румъния (бълг. *енъовче* ‘обредно лице в обичая Еньова буля’, ‘Galium’; бълг. *драгайка*, рум. *drăgaică* ‘обичай на Еньовден и обредно лице в него’, ‘Galium’; рум. *sânziană* ‘Galium’, *Sânziene* ‘обичай на Еньовден’; арум. *taghiani* ‘обичай на Еньовден’, ‘Galium’).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Evseev 1997: Ivan Evseev. Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească. Timișoara, 1997.
- МЕО: Cristian Ionescu. Mică enciclopedie onomastică. București, 1975.
- Pamfile 2005: Tudor Pamfile. Sărbătorile la români. București, 2005.
- Vulcănescu 1985: Romulus Vulcănescu. Mitologie română. Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985.
- Арнаудов 1971: Михаил Арнаудов. Студии върху българските обреди и легенди. Т. I. София, 1971.
- Арнаудов 1996: Михаил Арнаудов. Очерци по българския фолклор. София, 1996.
- ГРБЕ: Н. Геров. Речник на българския език. Т. I. София, 1975.
- Димитрова-Тодорова 2006: Лиляна Димитрова-Тодорова. Местните имена в Поповско. София, 2006.
- Добруджа: Добруджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София, 1974.
- ЕБ: Етнография на България. Т. III. София, 1985.
- Календарные обычаи: Календарные обычаи и обряды Зарубежной Европы. Летне-осенние праздники. Москва, 1978.
- Ковачев, Ковачева-Цветкова: Н. Ковачев, Р. Ковачева-Цветкова. Топонимията в Беленско, под печат.
- Маринов 1994: Димитър Маринов. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София, 1994.
- МБЭС: Мифология: Большой энциклопедический словарь. Москва, 1998.
- МНМ: Мифы народов мира. Т. I–II. Москва, 1987–1988.
- НПСИБ: Народни песни от Североизточна България. Т. II. София, 1973.
- РБЕ : Речник на българския език. Т. VII. София, 1993.

СД: Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Т. III. Москва, 2004.

Стоянова 1972: Г. Стоянова. „Топонимията в западната част на Силистренско”, дипломна работа, 1972. Център по българска ономастика, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”.

Съботинова 1998: Донка Съботинова. Отколешно време. Календарни празници и обичаи от Силистренско. Силистра, 1998.

ФРБЕ: К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език. Т. ѱ. София, 1974; т. II, София, 1975.

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ:

Березович 2006: Е. Л. Березович. Иван да Марья: к интерпретации образов севернорусского дожинального обряда, <http://www.ruthenia.ru/folklore/berezovich6.htm>, 2006.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Материали от теренни проучвания на автора.
- ² Обичаят Драгайка се е запазил по-дълго в Айдемир. Спомени за него се откриват и в Гарван, а отделни елементи са оцелели в други крайдунавски села с гребенско население: и до днес се помни поверието че „На Драгайка слънцето играе” и танцът *Драгайка* или *Драгайкино хоро*, изпълняван на сватби и някои празници (Добруджа: 308, 407; материали от теренни проучвания на автора).
- ³ Празникът Еньовден бележи деня на лятното слънцестоене, една от най-значимите дати в народния календар. При различните европейски народи празникът съдържа елементи, типични за отбелязването на началото на сезонния цикъл – палене на огньовете, действия, свързани с водата като очистителна сила, гадания, поверия за хтонични същества, бродещи на този ден по земята и др. (Календарные обычаи: 10).
- ⁴ В румънския фолклор със същите имена – *Dr̥găice* и *Sv̥nzien̥e* – се назовават митични същества, близки до самовилите в южнославянския фолклор, които са особено активни на Еньовден (Evseev 1997: 419).
- ⁵ Материали от теренни проучвания на автора.

- ⁶ В селата по дунавския бряг (Маринов 1994: 738).
- ⁷ По материали от теренни проучвания на автора.
- ⁸ Връзката между Драгайка и умиращия и възкръсващ бог на растителността, когото представя Герман, се проявява и в името на румънския митологичен персонаж от този тип *Драгобете* (*Dragobetele, Iovan Dragobete, Dragomir*). Неговият празник е в началото на пролетта, в някои области на Благовещение (Evseev 1997: 123), т. е. около пролетното равноденствие, бележещо началото на цикъл в слънчевия календар, който приключва с лятното слънцестоене на Еньовден (от този ден слънцето се обръща и тръгва към зимата – Маринов 1994: 653).
- ⁹ Този вариант се доближава до друг обичай от пролетно-летния цикъл – *буенец*, свързан с периода на Великденските пости и лазаруването.
- ¹⁰ В силистренското село Поляна, където живеят гребенци от съседното село Попина и балканци, дошли от с. Липница в Северна Добруджа, обичаят е известен като *Еньова буля*, но никое от обредните лица не е наричано *Еньова буля*. Вместо това участва момче, наричано *Еньо* и *Свети Еньо* (теренни проучвания на автора). Вероятно при заселването на балканците през 1940 обичаят Драгайка вече не се е практикувал и местното гребенско население е приело този вариант на Еньова буля от новодошлите.
- ¹¹ Срв. също рум. *Iana (Peana) Sânziana*, сестра на слънцето, персонификация на луната в румънския фолклор (Evseev 1997: 177), чието име носи еньовчето и празникът Еньовден (*Sânziene*) в Западна Румъния.
- ¹² Тук е възможно и името *Драганка*, често срещано във вариантите на митичната песен за женитбата на слънцето (Добруджа: 370, НПСИБ II: 477). В един от тях слънчовата невеста се нарича *Драгая*, умалително от което е *Драгайка* (НПСИБ II: 478). Срв. също израза *мъжка Драгана* (*Гана, Дана, Дойна, Райка*) ‘жена с груба външност, буйна и с груб характер, мъжкарана’ (ФРБЕ II: 386), вероятно свързан с двойка обредни лица *Драган* (*мъжка Драгана*, девойка с мъжки дрехи) – *Драгайка*, срв. практиката в Свищовско при обичая Драгайка с мъжки дрехи да се облича най-грозната мома, докато друга е облечена като булка (Арнаутов 1996, II: 368). Имената *Гана* и *Дана* от други два варианта на израза могат да бъдат умалителни от *Драгана*. Вариантът на израза *мъжка Райка* също може да се свърже с представата за слънцето и мотива за слънчевата женитба, отразен

в еньовденската обредност – името *Райка* е женска форма на името на слънцето в българския фолклор – *Райко*.

- ¹³ Срв. двойката Иван – Марья при източните славяни (МНМ II: 29, Березович 2006).
- ¹⁴ Във варианта на Еньова буля от с. Поляна всички се кичат с еньовче, но най-много дават на обредното лице, което изобразява *Еньо* (теренни проучвания на автора).
- ¹⁵ В Айдемир Драгайка се изпълнява вместо обичая Пеперуда. В Сребърна някога правили както Пеперуда, така и Драгайка. В съседното село Ветрен, където е регистриран топонимът *Драгайка* ‘обработваема площ, която през пролетта се наводнява, на 6 км североизточно от селото, близо до брега на река Дунав и Сребърското езеро’, в един ден се изпълняват обичаите Пеперуда и Калоенец (Герман). Еньовден не се празнува, но *Драгайка* се помни като название на празника. Аналогично е положението в близкото село Попина (материали от теренни проучвания на автора).
- ¹⁶ По материали от теренни проучвания на автора.
- ¹⁷ Срещано и в румънската антропонимия, наред с много други от същия корен (МЕО: 113).
- ¹⁸ Димитър Маринов още в началото на ХХ век отбелязва, че в някои области (Казанлъшко, Лозенградско) обичаят Еньова буля отдавна бил изчезнал (Маринов 1994: 675).